

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Etenduskunste õppekava

Oskar Viirand

**MULTIMEEDIALISUSE JA INTERMEEDIALISUSE MÄÄRAMINE LAVASTUSES
“ÕNNELIKE SURNUTE AED”**

Lõputöö

Juhendaja: Lennart Peep, MA, lavastajatöö nooremlektor

Viljandi 2025

Resümee

Loovpraktilises lõputöös “**Multimeedialisuse ja intermeedialisuse määramine lavastuses “Õnnelike surnute aed”**” uurin intermeedia ja multimeedia põhimõtete avaldumist enda diplomilavastuses „Õnnelike surnute aed“, keskendudes filmi ja elava esituse koosmõjule lavastaja käekirja kujundamisel. Teoreetilise raamistiku ja publikuküsitluse abil analüüsitakse, kas lavastus kaldub inter- või multimeedialisuse poole. Tulemused näitavad, et lavastus on pigem multimeedialine, kuid ilmnevad ka intermeedialised elemendid, nagu liminaalsuse tajumine. Uuring pakub praktilisi teadmisi audiovisuaalsete meediumide kasutamise kohta teatris ning annab aluse edasisele loometööle ja teaduslikule uurimisele.

Võtmesõnad: intermeedialisus, multimeedialisus, elav esitus, video

Abstract

In this creative-practical thesis what is called **Determining Multimediality and Intermediality in the Production “The Garden of Happy Dead”**, I explore the manifestation of intermediality and multimediality principles in the production “Garden of the Happy Dead”, focusing on the interplay between film and live performance in shaping the director’s aesthetics. Through a theoretical framework and an audience survey, the study analyzes whether the production leans toward intermediality or multimediality. The results indicate that the production is predominantly multimedial, though intermedial elements, such as the perception of liminality, are also present. The study provides practical insights into the use of audiovisual media in theater and lays a foundation for further creative work and scholarly research.

Key words: intermediality, multimediality, live performance, video

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Intermeedialisus ja multimeedialisus.....	6
1.1 Üldiselt intermeediast ja multimeediast.....	6
1.2 Multimeedia ja intermeedia teatris.....	8
1.3 Multimeedia ja intermeedia tunnused ning erinevused.....	10
2. “Õnnelike surnute aed” intermeedia või multimeedia?.....	11
2.1 Diplomilavastus ja senise lavastaja käekirja väljakujunemine.....	11
2.2 Hüpoteesid.....	12
2.3 Küsitluse kavandamine.....	14
3. Küsimustiku tulemused.....	16
3.1 Hüpoteeside tulemused.....	16
3.2 Järeldused.....	17
Kokkuvõte.....	20
Kasutatud kirjandus.....	22
Lisad.....	23

Sissejuhatus

Gotthold Ephraim Lessingi (1774) tööst “Laokoon: essee maalikunsti ja poeesia piiridest” on tulnud moraal, et igal kunstil on oma liistud ja ta peaks nende juurde jääma. Mina vaidleksin sellele vastu ja kui vaadata, kuhu me Lessingi teose kirjutamise ajast jõudnud oleme, siis leian, et ka maailm on liikunud kunstide integreerimise suunas. Adaptatsioonide ja vormi katsetuste maailmas, kus raamatust saab lavastus ja lavastusest film, pole enam selgeid piire. Ühes ruumis võib korraga funktsioneerida kino, teater, ööklubi ja kohvik ning apokalüpsis ei saabu, vaid elu liigub ikka oma tempoga edasi. Teater, üks kunstiliik, võib juba koosneda muusikast, kujutavast kunstist, kirjandusest ja jumal teab, millest veel. Innovatsioon ja uudsus on ikka ihaldatav kättesaamatu eesmärk, mida aetakse taga nagu oma varju, vahel pöördudes tagasi minevikku, tõlgendades tänapäeva ümber klassikat ja möödunut, sidudes vana uuega, üht meediumit teisega.

Kas kunst on sellest ajast saati kaotanud oma väärtust, kas piiride lõhkumine on paisanud meid maailma, kus isegi eredamad teoreetikud ei oska enam maad taevast eristada? Leian, et päris nii ei ole, kuigi tõesti on keeruline orienteeruda üha laienevas maailmas, kus diskursuseid ja suundi on sama palju kui inimesi ning tähenduskihte saab rakendada nii mitmekordselt, et aju võib lihtsalt suitsema hakata. Meeleheite vältimiseks tuleks rahulikult hingata, leppida enda piiratusega ja mõelda, mida antud olukorras saab kaardistada, süstematiseerida, teoretiseerida, et kaaskolleegidel ja -mõtlejatel oleks midagi, millest kinni haarata ja juhinduda. Usun, et enamasti, kui inimesed kombineerivad erinevaid meedumeid, on see eesmärgiga luua mõjusam tervik, kasutades ära mitme meediumi tugevusi. Arvan seda, sest mina proovin enda loomingus kasutada filmi ja teatrit, et luua mõjusam tervik. Paradoksaalsel kombel, kui olen positiivselt meelestatud kunstidevahelise piiride lõhkumise ja ületamise osas, ihkan enda jaoks kaardistada ning välja joonistada enda lavastaja käekirja,

ehk panna enda loomingule raamid. Leian, et kui seda teen, oleksin enda loomingus ja esteetikas täpsem. Hetkel olen veel liiga vähe teinud, noor ja roheline, et selge käekiri oleks välja kujunenud, aga tuleviku osas on mul lootus, et saaksin kirjutada magistritöö enda lavastuslikust käekirjast, mis proovib kombineerida filmi ja teatrit.

Käesoleva töö fookuse suunan kitsamalt oma diplomilavastusele “Õnnelike surnute aed” ning vähemal määral ka oma kooliteel tehtud lavastustele, et teoreetilisemal tasandil saada aimdust, mida minu looming teatriteaduse kontekstis tähendab, mida see vaatajas tekitab ning kuidas ma saan saadud teadmisi enda jaoks ära kasutada. Lõputöö uurimisküsimuse üle juureldes kerkis suhteliselt kiiresti pinnale küsimus lavastuse määratlemise üle, et mis see lavastus siis täpsemalt on. Kas ta on kino, teater või hoopis midagi kolmandat? Selles teadmatuses jõudsin sõnapaarini intermeedialine ja multimeedialine, kaks mõistet, mis pole väga selgepiirilisel mõistetavad ja sõltuvad tihti uurija perspektiivist, kuid enda käekirja mõistmiseks oleks oluline aru saada, millise määratluse alla kuulub diplomilavastus “Õnnelike surnute aed”. See teadmine annaks mulle arusaama, millisel moel mina lavastajana kombineerin erinevaid meedieume, kas proovides säilitada nende eripärasid ja hoida neid ühes tervikus, kuid teineteisest lahus (multimeedialine), või sulandades neid uueks ühtseks tervikuks, kus üks ei saaks eksisteerida ilma teiseta? Seega on minu peamiseks uurimisküsimuseks: millisel määral on minu diplomilavastus intermeedialine või multimeedialine? Selle küsimuse tarbeks koostan küsitluse diplomilavastuse kogemuse kohta, kus publiku tagasiside põhjal mõõdan, millisel määral on “Õnnelike surnute aed” intermeedialine või multimeedialine. Tulemusi analüüsid saan ka endale kui lavastajale vajalikke õppetunde, mida tulevikus teisiti teha või edasi arendada.

Töö esimeses peatükis seletan lahti multimeedialisuse ja intermeedialisuse üldisemalt ja laiemalt, siis spetsiifilisemalt teatrikontekstis ning lisaks sätestan ka, millistest tingimustest lähtudes uurin ma enda diplomilavastust. Teises peatükis kirjutan lahti, kuidas kavandasin küsimustiku, mille põhjal tegin järeldused, kas mu diplomilavastus on multimeedialine või intermeedialine, ning püstitan hüpoteesid, mida testida. Kolmandas peatükis analüüsin küsimustiku tulemusi ja pakun edasisi uurimisvõimalusi, mis aitaksid mul kaardistada oma lavastaja käekirja.

1. Intermeedialisus ja multimeedialisus

Intermeedialisus ja multimeedialisus on iseenesest juba nii laiad terminid, et nendest saaks juba eraldi kirjutada mahukad teadustööd – ja seda on juba tehtud ka. Enda kaardistuses olen otsustanud minna laiemast kitsamaks, alustades üldisest käsitlusest ja tõlgendusvõimalustest, toetudes Peeter Toropile, Laura Maria Mäitsile ja Claus Clüverile. Sealt liikudes edasi teatri käsitlusele samadest mõistetest ning nende rakendamisest etenduskeskkonnas, peamised autorid, kellele seal toetun, on Greg Giesekam, Freda Chapple, Chiel Kattenbelt ja Laura Maria Mäits. Enne kui teoriasse laskun, põhjendan selguse mõttes veel ära, miks on multimeedia ja intermeedia selle lõputöö huviobjektiks. Tänapäeva teatriruumis, kus video kasutus ei ole oma olemuses midagi uudset ning viimasel ajal saanud liigse kasutamise tõttu kriitikat, on oluline teada väga täpselt, millisel eesmärgil kasutatakse audiovisuaalset meediumi. Pille-Riin Purje kirjutab Sirbi veergudel: “On hetki, mil sa tõesti tahaksid anuda: oo, projektsionist, koli vahelduseks kuhugi mujale, lase teatrinäitlejal kordki veel elavplaanis tulla ja olla ja võimendamata häälega rääkida” (Purje, 2025).

Järsku tõesti kasutatakse Eesti teatris videot liigselt ja mitte alati põhjendatult, seetõttu pole üldse halb idee kõigepealt mõelda, kas loodavas projektis on videot vaja kasutada. Minu esteetika põhineb filmi ja teatri sümbioosil, seega pean olema endas kindel, et minu loomingus on kõrgel kohal mõlema meediumi tugevuste ärakasutamine ja esiletõstmine mõjusama terviku nimel. Selleks pean kõigepealt mõtestama, millist vormi ma üldse viljelen. Selle mõistmiseks olen võtnud aluseks multimeedialisuse ja intermeedialisuse, et näha, kus paikneb minu lavastajakäekiri nende terminite vahel, et mul oleks kindel vundament, mille eest seista oma edasises lavastajakarjääris.

1.1 Üldiselt intermeediast ja multimeediast

Eesliide ‘multi’ tuleb ladinakeelest ja tähendab paljut või mitut. Eesliide ‘inter-’ tähistab midagi asuvat/olevat/toimuvat millegi “vahel, seas, hulgas” (VSL). Meedium on defineeritud kui vahendaja, vahelüli sõnumi ja selle vastuvõtja vahel, mille kaudu toimub kommunikatsioon (Mäits, 2022). Nendest tähendustest lähtuvalt tähistab multimeedia mitut vahendajat sõnumi ja vastuvõtja vahel ning intermeedia vahenduse toimumist mitme vahendaja vahel, seas, hulgas.

Semiootik Peeter Torop (2008) on oma artiklis “Multimeedialisus” sätestanud multimeedia kui katusmõiste, mille alla kuuluvad hüpermeedia, intermeedia ja transmeedia. Tema artikkel hõlmab üleüldist kultuuriruumi; ta sõnastab intermeedialisust kui meediumite omavahelisi seoseid ja kommunikatsiooniprotsessi, samas multimeediat kui miskit, mis määrab ja identifitseerib erinevate meediumite kohalolu. Proovides veel selgem olla, siis Toropi järgi tuvastab multimeedia, kas ning mitut erinevat meediumi olukorras esineb, ja intermeedia läheb käiku selleks, et tegeleda erinevate meediumite omavahelise toimimise ja suhtlemisega multimeedialises nähtuses.

Võrdleva kirjanduse teadlane Claus Clüver (2008) on loonud tüpologia, mis eristab kolme tüüpi meediumite koeksisteerimist: multimeedia, segameedia ja intermeedia. Ta teeb selle eristuse kahe tunnuse põhjal: kas meediumid moodustavad ühe sidusa terviku või mitte ja kas erinevad meediumid (heli, pilt, tekst) on omavahel selgesti eristatavad. Multimeedia puhul on erinevad meediumid ja märgid, millest meedium koosneb, arusaadavalt eristatavad ning nende koostoime loob ühtse kogemuse. Segameedia korral on märgid samuti eristatavad, kuid nendevaheline suhe pole selge – nad ei tegutse ühtse tähendusloome nimel ja pigem tekitavad omavahel ebakõlasid. Intermeedia puhul hägustuvad meediumitevahelised piirid sedavõrd, et nende eristamine on keeruline ja tervik ei ole üheselt mõistetav, vaid toimub iga vaataja enda kogemuse analüüsis – ehk erimeediumite sulandumisest sünnib mitmetähenduslik tervik.

Annan ülevaate, kui suur mõiste on intermeedialisus ning kui laialdaselt me sellega oma igapäevaelus kokku puutume. Intermeedialisus sünnib vana ja uue meedia kokkupuutepunktis; muuhulgas on selles protsessis oluline vaataja vastuvõtt ja reageering kogetule. Näiteks 20. sajandi primaarne kultuurivorm filmikunst ja selle elemendid (liikuv kaamera, ruumikujutus, montaažitehnikad, dialoogid ja vaatajakäitumine) on üle võetud 19. sajandi juhtivast kultuurivormist, näiteks teatrist ja *laterna magica* slaididelt. Pöördvõrdeliselt

on ka eelmise sajandi teises pooles filmikunsti elemendid leidnud tee tagasi teatrisse (Manovich, 2012). Intermeedialisust iseloomustab selline taasvahenduse (ingl k remediation) protsess, mille käigus meedium kujundab ümber iseenda eelkäija ja koos sellega ka kaasaegse meedia. Selles protsessis meediumid vahendavad ja peegeldavad üksteist, muutes nii enda olemust ning tähendust kui ka teise meediumi oma (Bolter & Grusin, 1999). Tegelikult on meie kultuuriruumis suhteliselt võimatu mitte kogeda intermeedialist protsessi. Samaväärselt keeruline on mitte näha multimeediat, kuna tänapäeval on raske leida uusi teoseid, mis koosneksid ainult ühest meediast.

1.2 Multimeedia ja intermeedia teatris

Kui üldises kultuurilises kontekstis on multimeedial ja intermeedial funktsionaalne vahe, siis teatris on olukord hägusam. Intermeediateater ja multimeediateater on üsna keerukad mõisted, kuna on väga raske selgelt tõmmata piiri, kust algab üks ja lõpeb teine. Iga teoreetik kasutab neid mõisteid vastavalt oma huvifookusele (Oruaas, 2016).

Teatrilavastust peetakse juba olemuslikult intermeedialiseks, kuna esmane meediumitevaheline ülekande toimub teksti elustumisega lavastuslikus vormis. Teater on intermeedialisuse lava, mis koondab endas kõik kunstivormid ja meedia (Chapple, Kattenbelt, 2006: 20). Teoreetiliselt võib teatri erinevaid väljendusvahendeid ehk lavalisi elemente sisuliselt vaadelda eri meediumitena, mille omavaheline põimumine ja koostoime lubab rääkida intermeedialisusest ja multimeedialisuse tasakaalust.

Kui minna aga kitsama fookusega just video kasutusele teatris, siis sellest annab ülevaate teatriteadlane Greg Gieseckam oma raamatus "Staging the Screen". Ta eristab video kasutuse põhjal multimeedialisi lavastusi ja intermeedialisi. Ta toob esile, et multimeedialavastuses kasutatakse videot või muid meedieid paralleelselt elava esitusega, kuid meediumid toimivad sageli iseseisvalt ilma vastastikuse mõjuta. Üks meedium ei mõjuta teise olemust ega tähendust (hästi ilmselgeks näideteks on lavastused, kus on videot kasutatud kui dekoratiivset elementi). Intermeedia teatris toimub elava esituse ja meedia vahel sügav sümbioos, kus kumbki ei oleks täielikult mõistetav ilma teiseta. Selline lähenemine annab uue olemuse sellele, kuidas meediumid koos toimivad, ja seab küsimuse alla erimeediumite funktsioonid ja võimalused. Intermeedialistes lavastustes toimub piiride hägustumine ja tekib teistsugune tähendusruum (näiteks võivad näitlejad suhelda reaalses videoprojektsioonidega või mõjutada laval toimuvat tegevust läbi eelnevalt salvestatud

meediamaterjali). Gieseckam tõdeb, et praktikas on selget eristust keeruline teha ja teeb ettepaneku asetada mõlemad mõisted ühe skaala eriotstesse, mille vahele paigutaksid lavastused, mis kasutavad mitmeid meediume.

Gieseckam toob üheks multimeedialise lavastuse näiteks 1965. aasta The Once Groupi teose “Unmarked Interchange”. Lavastuses näidati *drive-in* kino stiilis ekraanil Fred Astaire'i ja Ginger Rogersi 1930. aastate filmi. Samal ajal ilmusid mitme paneeli tagant lavale elavas esituses esinejad, kes esitasid filmi taustal argielulisi tegevusi, luues teadlikku kontrasti ekraanil toimuva glamuuri ja lavalise igapäevasuse vahel. Intermeedialisest lavastusest toob Gieseckam üheks näiteks The Wooster Groupi teose “House/Lights” (1998), kus kombineeritakse Gertrude Steini näidend “Doctor Faustus Lights the Lights” 1960. aastate B-kategooria filmimaterjaliga. Lavastuses toimuvad dialoogid lavaliste ja ekraanil olevate tegelaste vahel, luues tähendusruumi, kus meediumid mõjutavad üksteise olemust ja tähendust (Gieseckam, 2007).

Gieseckami teooria haakub ka Riina Oruaasa kirjeldatuga multimeedia kasutusest 1990. aastatel Eesti teatris, kus ekraan oli frontaalne, kahemõõtmeline ja eraldiseisev visuaalne kujutis. Nullindate lõpuks oli pildiline meedium killustunud ning küllastunud – ekraane võis laval olla mitmeid ning nad polnud alati asetatud vaataja suhtes frontaalselt, vaid muutusid osaks ruumist (Oruaas, 2016). Multimeedia lavastustes võib juhtuda, et üks meedium, näiteks ekraan või mõni muu tehniline vahend, hakkab domineerima teiste üle, muutudes kaalukamaks kui näitleja või tekst. Intermeedialiste lavastuste puhul ühte kindlat dominantit tuvastada ei saa – tegevus ja tegelased sõltuvad erinevate meediumite ja etendajate koostoimest (Mäits, 2022).

Avan ka detailselt intermeedialisuse ja multimeedialisuse avaldumist etenduskeskkonnas ja etendajas endas. Erinevas keeles erinevat sõnumit edastavad meediumid lavaruumis võivad lava killustada, kuid intermeedialisuse puhul on eesmärk süntees, mis loob ühtset tähendust. Uues keskkonnas ja koosluses meediumid suhtlevad teiste märgisüsteemidega, mille käigus meediumi väline tähendus põimub uue keskkonna tähendusega. Etenduskeskkonda paigutatud meediumite omavahelises peegelduses tekib lavastusele iseloomulik atmosfäär. Kui peegeldus jääb nõrgaks, mõjuvad kasutatavad meediumid eraldiseisvatena ning siis kategoriseerub lavastus multimeedialiseks. Ekraan kui osa etenduskeskkonnast saab vahendina suunata fookust detailidele ja juhib tähelepanu füüsilise ja meedia vahendatud kohalolu suhtele.

Inter- ja multimeedialisuse olemasolu tuvastamisel on oluline meeles pidada lisaks semiootilistele tähendustele ka vaataja tajumuslikku kogemust. Kogemus sünnib esteetiliste

ja tekstuaalsete vormide kaudu (Mäits, 2022). Ka minu publikuküsitlus koosneb suuremal määral fenomenoloogilisest tunnetusest (sellest kirjutan lähemalt järgmises peatükis). Toonitan üle eelnevas alapeatükis mainitu: intermeedialisust mõistetakse kui suhtlusprotsessi (peegeldus või taasvahendus kui suhtlus) kahe meediumi vahel – nendeks meediumiteks võivad ka näiteks olla virtuaalsus ja inimene. Etendaja intermeedialist väljendust saab selgitada kohalolu mõiste kaudu, kus virtuaalse ja klassikalise kohalolu kategooriad võivad ühineda. Intermeedialisus tõukub erimeediumite vahelisest alast ja nende suhtlusest, lisades üksteisele perspektiive ning juhib tähenduseteke läbi vaataja (Mäits, 2022). Kui jällegi etendaja ja teise meediumi vaheline suhtlus jääb minimaalseks, siis intermeedialisus asendub multimeedialisusega.

1.3 Multimeedia ja intermeedia tunnused ning erinevused

Annan ülevaate, millistest tunnustest lähtun, selle töö kontekstis edaspidiselt ning kuidas kaardistan multimeedialisust ja intermeedialisuse erinevusi enda lavastuses. Kuigi kultuuriruumiliselt saab mõlema nähtuse funktsiooni tajuda erinevalt, siis lavastuse analüüsiks olen valinud Giesekami tingliku oletuse, et intermeedialisus ja multimeedialisus saavad kuuluda sama skaala eriotstesse (Giesekam 2007). Selle jaoks olen koostanud tunnuste tabeli, millest lähtusin küsimustiku koostamisel. Tabelil on fookus diplomilavastuse analüüsi tarbeks suunatud kahele meediumile- elav esitus ja video (vaata tabel 1.).

Tabel 1. Multimeedialisuse ja intermeedialisuse tunnused

Multimeedialine	Intermeedialine
Kasutatavad meediumid oleks mõistetavad ka eraldi.	Kasutatavad meediumid ei oleks teineteiseta mõistetavad.
Üks meedium domineerib teiste üle.	Ei esine ühte domineerivat meediumi.
Video ja elav esitus suhestuvad teineteisega vähesel määral.	Video ja elav esitus suhestuvad teineteisega suurel määral.
Video ja elav pilt ei oma omavahelist sidusust.	Video ja elav pilt on konseptuaalselt põimunud.
Meediumid eksisteerivad kõrvuti, säilidates teineteise suhtes passiivsuse.	Üks meedium kujundab ja mõtestab ümber teist.

2. “Õnnelike surnute aed” intermeedia või multimeedia?

Annan ülevaate, kuidas kavandasin küsimustiku, mille põhjal teen järgnevas peatükis ülevaate, kas mu diplomilavastus on multimeedialine või intermeedialine. Lisaks püstitan hüpoteesid enda lavastuse mõju kohta ning põhjendan, kuidas olen jõudnud selliste oletusteni. Kõigepealt aga teen põgusa sisulise kokkuvõtte enda diplomilavastusest ja minu senisest lavastaja käekirja väljakujunemisest, pöörates suuremat rõhku vormilisele poolele kui sisulisele, et hoida töö fookuspunkti.

2.1 Diplomilavastus ja senise lavastaja käekirja väljakujunemine

Diplomilavastus “Õnnelike surnute aed” esietendus 6. mail Tartu Elektriteatris ja kontrollatud etendus toimus 4. mail Viljandi kultuuriakadeemia black box’is. Lisaks toimuvad ka etendused Tallinnas kinos Sõprus 4. ja 5. juunil. Elektriteatri koduleheküljel on lavastuse kohta kirjas

“See on pilk inimese haprasse, aga visasse olemusse, räägib kontaktist, mis on kadunud, ja sellest, kuidas see uuesti leitakse; kindlustundest, mis haihtub, ja sellest, kuidas see tagasi võidetakse... Lavastus koosneb kahest eraldiseisvast struktuurist. Üks avab ennast kinolinal ja teine toimub laval. Kaks struktuuri täiendavad teineteist, uurides, kuidas kino ja teater koos toimivad.” (Elektriteatri kodulehekülj, *s.a.*)

“Õnnelike surnute aia” lavastusprotsess on aktiivselt kestnud 2024. aasta augustist kuni 2025. aasta maikuuni. Mõttepõrgatamised ja õrnad idee arendamised toimusid ka varem, aga tihedam töö algas augustist. Kirjeldan lühidalt, miks on mu diplomilavastuses sisuliselt video kasutus põhjendatud. “Õnnelike surnute aias” saab näha elulõiku kaheksa tegelase elust. Seitsme tegelase kaar avaldub ekraanil ja ühe tegelase oma laval, elavas esituses. Kõikide tegelaste eludes on parasjagu toimumas või on juba ära toimunud (päriselt laval oleval tegelaskujul) protsess, kus nende seni toimunud elustruktuur hakkab mõranema. Ekraanil on näha, kuidas elulistes stseenides tegelased sellega toime tulevad ning laval on näha ühe inimese mõttekäiku ja otsinguprotsessi uue lahenduseni. Videol ja elaval esitusel on seega sfääriline vahe, video märgistab reaalsuses toimuvat ja lavaline ühe inimese mõttemaailma.

Leian, et oleks vajalik välja tuua, kust sai alguse minu huvi kombineerida filmi ja teatrit. Sihikindlam mõtestatus selle osas algas minu esimesel õppeaastal sügissemestril 2021. Külalisõppejõud Tambet Tuisk näitas näitlejatöö meistriklassi tunni raames Jean-Luc Godard'i filmi "Hingetu" ja see film ning sellele järgnenud diskussioon inspireeris mind mõtlema, kuidas sarnast filmi esteetikat luua laval. Algselt oli ideeks proovida filmimõju saavutada teatrivahenditega, aga see idee arenes edasi lava ja ekraani sümbioosiks, kuid algimpulsiks oli see meistriklassitund. Oma esimeses kahes semestrilavastuses toodi minu tööde puhul välja filmi esteetikat kuigi kummaski töös ei kasutanud ma ekraani. Filmiesteetika nende tööde kontekstis tähendas, et proovisin lavastuslike võtetega suunata vaataja pilku nagu kaader funktsioneerib filmis. Sealt edasi olen igas järgnevas töös kasutanud vähemal või suuremal määral ekraani ja see kinnisidee on kandnud kuni lõputööni välja.

2.2 Hüpoteesid

Tulen tagasi küsimuse juurde, miks ma tahan kombineerida filmi ja teatrit? Nagu mainisin sissejuhatuses on mul tahe põimida elavat esitust ja audiovisuaalset meediumi, et läbi mõlema tugevuste luua mõjusamat tervikut. Selle jaoks kõigepealt sõnastan ära, mis on minu nägemuse järgi mõlema meediumi tugevused, mis võiksid teist täiendada.

Teatri kõige suuremaks tugevuseks filmikunsti ees on vahetu kogemus, milleni ükski filmiteos ei saa kunagi küündida. Ekraan ei suuda endas kanda "siin ja praegu" toimuvat kommunikatsiooni publiku ja lava vahel. Selle uurimiseks on sobilik Erika Fischer-Lichte poolt teatriteooriasse toodud mõiste tagasiside ring (inglise k *feedback loop*). See on etenduse jooksul tekkiv dünaamiline ja korduv kommunikatsioon etendajate ja publiku vahel, mis põhineb nende ühisel kohalolul samas ruumis. Fischer-Lichte järgi ei ole etendus kunagi täielikult ennustatav ega suletud nähtus, sest publik reageerib tajutavale, ja need reaktsioonid omakorda mõjutavad näitlejate mängu, luues pideva vastastikuse mõjutuse tsükli. See tagasiside ring on katkenud, kui näitleja on ekraanil ja ei viibi samas ruumis. Fischer-Lichte toob näite Franck Castorfi lavastusest "Idioot", kus publikul tekkis frustratsioon tagasiside ringi katkemise tõttu, kuna lavastuslik sisu üha enam liikus edasi ekraanile ja publiku mõjusfäärist välja. Tagasiside ring muudab publikuliikme aktiivseks vaatajaks (Fischer-Lichte, 2008).

Filmi kõige tugevam eelis teatri ees on minu jaoks, selle mõjusam narratiivse loovestmise omadus. Teatris on narratiivsete lugude puhul illusoorus kõvasti hapram, just tänu sellele, et olukord on nii “siin ja praegu” kui on üldse võimalik. Filmi vaatamängulisus ja omadus ületada teatrile iseloomulikke ruumilisi ja ajalisi piiranguid tekitab mõjusamat illusiooni. (Mäits 2022).

Lisaks mõjub tihti peale filminäitlemine loomulikumalt kui teatri oma, seetõttu on mul endal suurem tõmme filmiliku mängulaadi poole. Peab nentima, et režissööril on ka suurem kontroll vaataja üle kui lavastajal, kuna tal on võimalus läbi kaadrite täpselt suunata publiku pilku ja tähelepanu, seega võib oletada, et filmirežissööril on suurem võimalus oma visiooni täpsemalt ellu tuua, aga see on kindlasti vaieldav.

Kui vaadata peale inter- ja multimeedialisuse tunnustele tuleb esile mu diplomilavastuse paradoksaalsus. Mu lavateos vastab kohati mõlema tunnustele, seega ühe enam kaldun nõustuma Gieseke'i ideega skaalast, kus iga lavastus jääb kuskile kahepoolsuse vahele. “Õnnelike surnute aed” koosneb kahest eraldiseisvast struktuuris, mis ideeliselt peaksid olema mõistetavad ka eraldiseisvalt, kuid mõlemad meediumid lisavad üksteisele uusi tähendusvälju ja ühe struktuuri olemust mõjutab juba puhtalt teise olemasolu. Toon ka esile, et otsest suhtlust kahe meediumi vahel ei esine, vaid pigem on see teineteise kommenteerimine. Enne tulemuste analüüsimist on mul keeruline ise öelda, kas mu lavastus on multimeedialine või intermeedialine, sellest selguse saamiseks on minu meelest väga õige lähenemine mõõta publikukogemust, ka puhtalt enda loodud küsimustiku näol.

Nimetan kaks peamist hüpoteesi, millele loodan saada vastuse läbi mitme küsimuse, mis puudutavad vaataja kogemust. Esimene hüpotees on, et diplomilavastus “Õnnelike surnute aed” langeb skaalal multimeedialisele poolele, kuna video ja elava esituse põimumine toimub läbi iga vaataja enda tõlgenduse ja selgepiirilist sidusust on lavastuse vähe. Lisaks on minu meelest lavastusel väga selgelt domineeriv meedium, milleks on video(film). See küll polnud alguses nii tugevalt planeeritud, aga usaldades loomeprotsessi kulgu sai film, minu jaoks domineerivamaks meediumiks. Seda eeldust kinnitab juba asjaolu, et tund ja 45 minutit kestvas lavastuses on videoosa kestus tund ja 15 minuti ja lavaosa pool tundi. Oletan, et “Õnnelike surnute aia” kohta saab kasutada määratlust, et see on tugevalt liminaalse maailmaga multimeedialine lavastus, sest tervikus on väga erinevate piirjoontega ruumid ja sfäärid, mis ületavad reaalseid aegruumilisi reegleid.

Teiseks hüpoteesiks on, et tänu elavale esitusele on vaataja aktiveeritud ja alateadlikult rakendab tagasiside ringi ekraanile. Fischer-Lichte küll kirjeldas olukorda, et kui lavastuses häiritakse ekraani tõttu tagasiside ringi, siis see tekitab vaatajas frustratsiooni ja ta

jääb elavat keha igatsema (Fischer-Lichte, 2008). Oletan, et minu lavastuse puhul see nii negatiivselt ei mõju, kuna ekraan ei taotle otseühendust ning seitse näitlejat kaheksast pole ka lavalises perspektiivis esindatud, seega pole nende näitlejate ja publiku vahel esialgset tagasiside ringi tekitatudki.

2.3 Küsitluse kavandamine

Küsimuse kavandamisel oli mulle väga oluline, et selle tulemused oleksid mulle kasulikud ka väljaspool lõputööd, et loodav küsitlus oleks mulle kui lavastajale töövahend, millest saadud järeldusi saan rakendada järgmistes töödes. Loodud küsimustik koosnes seitsmest küsimusest, millest kuus olid loodud, kas Likerti skaala printsiibil (nõusolek konkreetse väite suhtes) või semantilise diferentsiaali printsiibil (mõõdab tähenduslikku suhtumist kahe vastandliku sõna vahel), skaala väärtus oli 1-5. Üks küsimus palus vaatajal kirja panna märksõnu lavastuse vormilise poole kohta, selle eesmärgiks oli saada tagasisidet vormi omaduste kohta, et milliseid tundeid lavastuse vorm tekitab. Lisaks uurida, kas kirja pandud märksõnad ühtivad ka muli- või intermeedialiste tunnustega. Alljärgnevas tabelis toon välja kuus skaala küsimust ja lisan juurde selgituse, kuidas küsimus vastab uurimisprobleemile ning kumba peamist hüpoteesi proovib tõestada (vaata tabel 2.).

Tabel 2. Diplomilavastuse kogemuse küsimustiku ülevaade ja selgitused

Küsimus/väide	Selgitus
Kas etenduskogemus sarnaneb rohkem kino või teatri omaga? Kino 1-5 Teater	Saadest teada kumba meediumit tunnetab vaataja tugevamalt, saan oletada, millist kommunikatsiooni protsessi rakendab vaataja. Hüpotees- vaataja rakendab tagasiside ringi ekraanile.
Kas video ja elav esitus olid sümbioosis või toimisid eraldiseisvatena? Olid sümbioosis 1-5 Olid eraldiseisvad	Kui vaataja tunnetab sümbioosi on lavastusel intermeedialine tunnus, kui ei tunnetata on lavastusel multimeedialine tunnus. Hüpotees- lavastus kategoriseerub multimeedialiseks lavastuseks.
Elav esitus ja video on mõistetavad ainult teineteise kaudu.	Kui vaataja nõustub on lavastusel intermeedialine tunnus, kui ei nõustu on lavastusel multimeedialine tunnus.

<p>Pole üldse nõus 1-5 Täiesti nõus</p>	<p>Hüpotees- lavastus kategoriseerub multimeedialiseks lavastuseks.</p>
<p>Kumb domineeris lavastuses rohkem, kas video või elav esitus?</p> <p>Video 1-5 Elav esitus</p>	<p>Kui esineb domineeriv element, siis saab järeldada multimeedialist omadust, kui selget dominantit ei esine, siis saab järeldada intermeedialist omadust.</p> <p>Hüpotees- lavastus kategoriseerub multimeedialiseks lavastuseks.</p>
<p>Tajusin lavastuses liminaalset maailma (hägustunud piirid, aegruumi kadu, reaalsuse ähmastumine jmt).</p> <p>Pole üldse nõus 1-5 Täiesti nõus</p>	<p>Kui vaataja nõustub on lavastusel intermeedialine tunnus, kui ei nõustu on lavastusel multimeedialine tunnus.</p> <p>Hüpotees- lavastus kategoriseerub multimeedialiseks lavastuseks.</p>
<p>Vaatajana tundus video osa ja elav esitus katkematu jada, ei pannud tähele, kuna algas üks ja lõppes teine.</p> <p>Pole üldse nõus 1-5 Täiesti nõus</p>	<p>Saan teada, kas vaataja jaoks olid osad põimunud, lisaks saan oletada, millist kommunikatsiooni protsessi rakendab vaataja.</p> <p>Hüpotees- vastab mõlemale hüpoteesile.</p>

3. Küsimustiku tulemused

Kogusin küsitlusele vastuseid kahel etendusel – 4. mail Viljandi kultuuriakadeemia *Black Box*'is (kontrolletendus) ja 6. mail Tartu Elektriteatris. Oluline on välja tuua, et “Õnnelike surnute aed” on vägagi ruumispetsiifiline lavastus, seda on mõeldud kogema kinosaaalis, kuna terviku jaoks on konseptuaalselt oluline videoosa maksimaalne immersiiivsus, mille tagab just kinoekraan. Kultuuriakadeemia black box'i tingimused olid piisavad kontrolletenduse jaoks, kuid arvan, et esietenduse kogemus vastab paremini lavastuse visioonile. Teen ka eraldi analüüsi selle kohta, kas erinevad ruumid mõjutasid küsimustiku tulemusi. Kontrolletendusel vastas küsitlusele 19 inimest ja esietendusel 16 inimest – kokku 35 vastajat.

Enne kui avaldan detailselt kõik tulemused, sätestan multimeedialisuse ja intermeedialisuse skaalad. Viis küsimust, mis puudutavad multi- ja intermeedialisuse hüpoteesi, moodustavad ühe grupi. Iga küsimuse tulemuste põhjal saan hinnata, kas lavastusel on pigem intermeedialine või multimeedialine tunnus, ning nende koondtulemustest järeldada vastuse terve hüpoteesi kohta. Teise hüpoteesi kohta teen järelduse kahe küsimuse põhjal ning loogika on neil sarnane esimese hüpoteesi küsimustega.

3.1 Hüpoteeside tulemused

Küsimusele, kas video ja elav esitus olid sümbioosis või toimisid eraldiseisvatena, kaldusid inimesed arvama, et meediumid toimisid eraldiseisvatena. 23 inimest olid skaalal oma arvamusel valinud eraldiseisvuse spektri, 6 inimest paigutasid ennast sümbioosi ja eraldiseisvuse keskele ning 6 inimest olid kaldu sümbioosi poole. Keskmiseks tulemuseks oli 3,54 (1 oli skaalal sümbioosis ja 5 oli eraldiseisvus), mille põhjal saab järeldada, et “Õnnelike surnute aial” on multimeedialine tunnus, kuna video ja elav esitus mõjusid pigem eraldiseisvatena.

Väitega – elav esitus ja video on mõistetavad ainult teineteise kaudu – polnud inimesed väga nõus. 10 inimest polnud üldse nõus (skaalal 1) ja 13 polnud pigem nõus (skaalal 2), 8 inimest jäi skaala keskele ning 4 inimest olid pigem nõus. Keskmiseks tulemuseks oli 2,17, mille põhjal saab järeldada lavastusel multimeedialist tunnust, kuna mõlemad meediumid oleksid vaatajate arvates mõistetavad ka teineteiseta.

Küsimusele, kumb domineeris lavastuses rohkem, kas video või elav esitus, arvasid 25 inimest, et domineerival positsioonil oli video. 8 inimest arvasid, et video ja elav esitus on

võrdsed ning 2 inimest olid kaldu elava esituse poole. Intermeedialisuse tunnuseks on domineeriva meediumi puudumine ehk vaatajate vastuste langemine skaala keskele või võrdselt mõlemale poolele, aga antud tulemuste põhjal võib öelda, et vastajad arvasid, et video on lavastust domineerivam meedium. See tähendab, et “Õnnelike surnute aial” on veel üks multimeedialisust väljendav tunnus juures.

Väitega – tajusin lavastuses liminaalset maailma – olid 17 inimest pigem nõus, 3 olid täiesti nõus, 8 langesid skaala keskele, 6 polnud pigem nõus ja 1 polnud üldse nõus. Võib järeldada, et vaataja pigem tajus liminaalset maailma. Keskmiseks tulemuseks oli 3,43 ja see annab lavastusele esimese intermeedialisuse tunnuse.

Väitega – vaatajana tundus videoosa ja elav esitus katkematu jada, ei pannud tähele, kuna algas üks ja lõppes teine – polnud vaatajad nõus. 13 inimest polnud üldse nõus, 12 pigem polnud nõus, 7 jäi skaala keskele ja 3 inimest pigem olid nõus. Keskmiseks tulemuseks oli 1,97, mis näitab suhteliselt tugevalt vaatajate mittenõustumist selle väitega ja see annab lavastusele järjekordse multimeedialisuse tunnuse. Sama väide vastas ka teisele hüpoteesile, mis uuris, kas vaataja on aktiivne sarnaselt teatrikogemusele ja rakendab tagasiside ringi alateadlikult ekraanile. Kuna vaataja ei tajunud videot ning elavat esitust katkematu jadana, siis saab järeldada, et ta suutis ka vahetada kommunikatsiooniprotsessi registreid, mis tähendab, et vaataja ei rakendanud tagasiside ringi ekraanile.

Küsimusele, kas etenduskogemus sarnaneb rohkem kino või teatri omaga, vastas 17 inimest, et pigem meenutas kogemus kino oma, 10 vastajat jäi skaala keskele ja 8 kaldus teatrikogemuse poole. Sellest võib järeldada, et vaataja rakendas lavastusele pigem kinos toimuvat kommunikatsiooniprotsessi, mis tähendab jällegi, et tagasiside ring ekraanil ei toimunud.

3.2 Järeldused

Statistikale tuginedes võib väita, et diplomilavastus “Õnnelike surnute aed” tunnuste järgi liigitub multimeedialiseks lavastuseks. Vaatajad tajusid, et meediumid oleksid eraldiseisvalt mõistetavad, ekraani ja video vaheldumist tunnetati killustunult ning video mõjus domineeriva elemendina elava esituse üle. Küll aga saab öelda, et lavastuses kehtestuvad liminaalsed ruumid, mis on intermeedialisuse tunnus, kuid julgen väita, et liminaalsuse esiletulek võib olla seotud sellega, et sisuliselt toimuvad kahe erineva meediumi poolt loodavad maailmad väga erinevates sfäärides. See aitab kaasa ruumiliste piiride

hägustumisele. Saab julgelt öelda, et esimene hüpotees pidas paika – lavastus on liminaalsete piiridega multimeedialine lavateos.

Teine hüpotees paika ei pidanud. Pigem isegi tekkis vastupidine efekt ja vaataja hakkas lavale rakendama sama kommunikatsiooniprotsessi, mida ekraanile ehk ei saa öelda, et vaatajal tekkis alateadlikult tagasiside ring ekraaniga. Hüpoteesi läbikukkumisest hoolimata on minu meelest veel liiga vara teha lõplikke järeldusi, kuna see polnud selle küsimustiku primaarne küsimus ega fookuspunkt. Kahe küsimuse ja 35 inimese suurune valim annab aimdust, et peaks täiendama ning edasi arendama küsimustikku ning hetkelised tulemused on teeviidaks järgneva uurimuse jaoks.

Küsimustikus oli ka seitsmes küsimus, mida ma eelnevas alapeatükis ei kajastanud. Küsimus kogus märksõnu lavastuse vormilise poole kohta, et näha, kuidas iseloomustatakse vormi teostust ning kas ka läbi saadud vastuste saab teha oletusi, kas lavastus on multi- või intermeedialine. Annan ülevaate välja toodud märksõnadest. Otsustasin mõned märksõnad välja jätta, kuna need iseloomustasid rohkem narratiivset poolt või olid liigselt eraldiseisvad. Ülevaate eesmärk on näidata, mis on see üldine viis, kuidas selle lavastuse vormi iseloomustati: hektiline, hüplik, polaarne, liminaalne, hübriid, abstraktne, kunstiline, vaheldusrikas, lõigatud. Tunnused annavad aimdust hägustunud piiridega maailmast ja väga selgest eristusest kahe meediumi vahel, mis kinnitab ülejäänud küsimustikust tulnud tõsiasja, et nõrga sümbioosi tõttu meediumite vahel mõjub lavastus multimeedialiselt, isegi kui lavamaailma piirid on hägustunud.

Üllatusena pean tõdema, et kontrolletenduse ja esietenduse ruumi erinevus ei mänginud nii suurt rolli, nagu ma arvasin. Viiel skaalaküsimusel kuuest on keskmise tulemuse vahe vähem kui 0,3 punkti ja poleks pädev teha oletusi ruumi mõju kohta. Küsimus, kus vahe oli suurem, oli: kumb domineeris lavastuses rohkem, kas video või elav esitus? Kontrolletenduse publik tundis, et video domineerib rohkem kui elav esitus, mis on kummaline, sest loogiline oleks, et massiivne kinoekraan oleks mõjuvõimsam. Teen siinkohal oletuse, et esietendusel oli mõnevõrra tugevam immersioon kahe meediumi vahel kui kontrolletendusel, aga ma seda tõestada ei saa.

Mida võtan lavastajana kaasa? Selle lavastuse puhul polnud eesmärgiks sisuliselt põimida, siduda ja omavahel selgelt suhtlema panna ekraani ja etendajat laval. Oli tahe uurida, kuidas need kaks meediumi mõjutavad ja kommenteerivad teineteist kaudselt. Näidata, kuidas kaks meediumit saavad koos eksisteerida ilma, et nad omavahel suhestuksid. Milline tähendusväli tekib vaataja peas siis? Kuidas ta neid omavahel ise seob ja mõtestab? Sellele küsimusele ma täpset vastust ei saanud. Ise tajusin selget mõju kahe maailma vahel,

kuidas üks mõjutab teise toimimist ja vastupidi, aga seal on veel saladuseloore, mida ma ei tahaks mitte kergitada, vaid edasi tunnetada.

Käesoleva lõputöö kirjalikus osas olid eesmärgid vähem esoteerilised. Soovisin saada aimdust oma lavastajaesthetika olemusest praegusel ajahetkel, mille alla liigitub lavastus, millele olen kuus kuud oma elust pühendunud. Sain sellele enda jaoks ammendava vastuse. Edaspidiselt tahaks seda sama uurimust edasi arendada, testides seda lavastuste peal, kus sümbioos video ja elava esituse vahel on tugevam ning nendevahelises suhtluses on rohkem otsesemat kontakti. Tahaks aktiivsemalt veel edasi uurida, kas on võimalik “petta” inimese aju ja suunata teda rakendama tagasiside ringi ekraanile, muutes teda aktiivsemaks vaatajaks. Tuleviku töödes proovin juba planeerimisest saati hoida ka video ja elava esituse taset võrdsemalt, hoiduda ühe domineeriva meediumi tekkest ning liikuda rohkem intermeedialisuse poolele sellel tinglikul skaalal.

Kokkuvõte

Minu lõputöö uurib ekraani ja lava vahelise dialoogi võimalusi lavastaja isikupärase käekirja kujundamisel, keskendudes eelnevalt salvestatud filmilise materjali ja reaalajas toimuva etenduse koosmõjule. Töö eesmärk oli kaardistada minu kui lavastaja käekirja, et mõista, kuidas film ja teater saavad ühes lavastuses koos toimida ning panna alus minu tuleviku loomingulistele otsingutele, sealhulgas võimalikule magistritööle. Peamine uurimisküsimus oli: millisel määral on minu diplomilavastus “Õnnelike surnute aed” intermeedialine või multimeedialine? See sai vastuse läbi teoreetilise analüüsi ja publikuküsitluse, mis võimaldas hinnata vaatajate kogemust ja meediumite koostoimet. Töö jaguneb kolmeks peatükiks, mis käsitlevad intermeedialisuse ja multimeedialisuse mõisteid, minu kavandatud küsitluse metoodikat ning tulemuste analüüsi, pakkudes ühtlasi refleksiooni minu lavastajakäekirja olemuse üle.

Esimene peatükk selgitab intermeedialisuse ja multimeedialisuse mõisteid nii üldises kultuurikontekstis kui ka spetsiifiliselt teatri perspektiivist, tuginedes Peeter Toropi, Claus Clüveri, Greg Giesekami ja Laura Maria Mäitsa teoreetilistele käsitlustele. Multimeedialisus tähistab olukorda, kus erinevad meediumid eksisteerivad kõrvuti, säilitades oma eripära ja olles eristatavad, samas kui intermeedialisus viitab meediumite sulandumisele, kus piirid hägustuvad ja tekib uus, mitmetähenduslik tervik. Teatri kontekstis rõhutatakse, et intermeedialine lavastus eeldab sügavat sümbioosi elava esituse ja meedia vahel, kus kumbki ei oleks mõistetav ilma teiseta – vastupidiselt multimeedialisele lähenemisele, kus meediumid toimivad sageli iseseisvalt. Peatükk sätestab ka analüüsi aluseks olevad tunnused ning seab raamistiku diplomilavastuse “Õnnelike surnute aed” uurimiseks.

Teine peatükk keskendub küsitluse metoodikale ja minu lavastajakäekirja kujunemisele. Diplomilavastuses “Õnnelike surnute aed” on kaks eraldiseisvat struktuuri – filmilik videoosa ja laval toimuv elav esitus. Peatükis antakse ülevaade lavastuse kontseptsioonist, kus video märgistab reaalsust ja lava mõttemaailma, ning põhjendatakse filmilise materjali kasutust lavastaja visioonis. Küsitluse kavandamisel lähtuti kahest hüpoteesist: esiteks, et lavastus kaldub multimeedialisuse poole; teiseks, et elav esitus aktiveerib vaataja, kes võib alateadlikult rakendada tagasiside ringi ka ekraanile. Küsitlus koosnes seitsmest küsimusest, mis mõõtsid vaatajate tajumust meediumite koostoimest.

Kolmas peatükk analüüsib küsitluse tulemusi, mis koguti 35 vaatajalt kahel etendusel (kontrolletendus ja esietendus). Tulemused kinnitasid esimese hüpoteesi, et “Õnnelike surnute aed” on valdavalt multimeedialine lavastus, kuna vaatajad tajusid video ja elavat

esitust pigem eraldiseisvatena ning video oli dominant. Siiski ilmnes intermeedialisuse tunnus liminaalse maailma tajumises, mis viitab lavastuse omadusele eksisteerida hägusates aegruumilistes piirides. Teine hüpotees ei leidnud kinnitust – vaatajad ei rakendanud tagasiside ringi ekraanile, vaid eristasid selgelt kahte kommunikatsiooniprotsessi (kino ja teatri oma).

Uurimisküsimusele vastates võib järeldada, et “Õnnelike surnute aed” on multimeedialine lavastus, kus video ja elav esitus eksisteerivad kõrvuti, kommenteerides teineteist kaudselt, kuid säilitades oma eripära. See järeldus vastab sissejuhatuses seatud eesmärgile kaardistada minu lavastajakäekirja diplomilavastuse “Õnnelike surnute aed” näitel. Hetkelises karjäärietapis saab mu loomingut liigitada multimeedialisuse skaalale, rõhutades filmilise materjali domineerimist. Samas näitab liminaalsuse tajumine potentsiaali intermeedialisuse poole liikumiseks, mis avab tulevikus võimalusi sügavama sümbioosi uurimiseks. Töö andis väärtuslikke õppetunde minu kui lavastaja jaoks: edaspidi soovin tasakaalustada meediumite osakaalu, vältida ühe domineerimist ja katsetada otsesemat suhtlust video ja lava vahel. Käesolev uurimus on seega esimene samm mitmest minu lavastajakäekirja mõtestamisel, pakkudes kindlat vundamenti edasisteks eksperimentideks filmilise ja teatrilise esteetika ühendamisel. Soovin ka tänada kõiki inimesi, kes on suuremal või vähemal määral mind aidanud minu karjääri esimeste sammude juures ning kooliteel.

Kasutatud kirjandus

- Bolter, J. D., Grusin, R. (1999). *Remediation. Understanding New Media*. Cambridge, London. MIT Press.
- Chapple, F.; Chiel, K (2006). Key Issues in Intermediality in Theatre and Performance. *Intermediality in Theatre and Performance*. (lk 11-25). Amsterdam, New York: Rodopi.
- Clüver, C. (2008). Interarts Studies: An Introduction. *Media inter Media*. Intermediality in the Arts. Ed. by S. Glaser. Amsterdam–New York: Rodopi.
- Elektriteater. *Õnnelike surnute aed*. <https://elektriteater.ee/filmid/onnlike-surnute-aed/>
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge
- Lessing, G. E. (1874). *Laocoon: An essay upon the limits of painting and poetry. With remarks illustrative of various points in the history of ancient art*. Boston: Roberts Brothers.
- Manovich, L. (2012). *Uue meedia keel*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Mäits, L. M. (2022). *Tähenduse teke intermeedialises klassikalavastuses* [Magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. <http://hdl.handle.net/10062/83887>
- Oraas, R. (2016). Uus meedia teatris: lava lõhkumisest uute lavamaailmade sünteesini. A. Soro (toim), *Vaateid Eesti nüüdisteatrile* (lk 111–124). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Purje, P.-R. (2025, 4. aprill). Vaatleja sisemonoloog, taustal kaks „Krumi“ etendust. *Sirp*. <https://www.sirp.ee/vaatleja-sisemonoloog-taustal-kaks-krumi-etendust/>
- Torop, Peeter (2008). Multimeedialisus. *Keel ja Kirjandus*, 8(9), 721-734.
- VSL. Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://www.eki.ee/dict/vsl/>

Lisad

Lisa 1. Link minu portfooliole- <https://oskarviirand.cargo.site/>

Lisa 2. Diplomilavastuse “Õnnelike surnute aed” kavaleht

BFM, ASTORA, Viljandi, TUHETORI HOTELL, MOBEC, Oskari Viirandi Diplomilavastus

AAMISSEPP GRIFFY

Peab aamissepp tundma toobreid.
Kuid ma õppisin tundma ka elu.
Kas teie, kes hulgate huldade ümber,
Arvate tundvat elu?
Võib-olla te arvate nägevat laia silmapiiri,
Kuid tegelikult vaatate ringi oma toobri sees.
Te ei suuda tõusta selle servani,
Et vaadata väliseid asju
Ning ühtlasi näha ennast.
Oma toobrisse olete suletud -
Teie toobri laudadeks
On keelud ja käsud ja näivus.
Murdke need puruks ja hajutage nõidus,
Mis sunnib teid toobrit pidama eluks!
Ja arvama, et tunnete elu.

*Edgar Lee Mastersi tekst raamatust "Spain Riveri koolid".
Tõlkinud Boris Kabur.*

TÄNUD TOETUSE EEST

Jaagup Kurm, Jürgen Volmer, Tiit Tamm, Piia Ruber, Lennart Peep, Karl Saks, Ruslan Stepanov, Eve Kambarov, Täna Parksepp, TU Viljandi kultuurikolledemia, Tähetorni Hotell, Reval Sport, Astora Catering, BEEBAD, Pistoria pagariari, Mabee ja Karksi, JK Urustus Tehnika, Elisse Pauklin, Robin Marten Leppik, Kristiina Saar, Elli Viira

TÄNUD INSPIRATSIOONI EEST

Edgar Lee Masters, Raimond Valgre, Friedensreich Hundertwasser, Paul Thomas Anderson, The Smiths, The Bobby Fuller Four, Edward Hopper, Iöcc, Michelangelo Antonioni, Jonas Mekas, Ricci e Poveri

ÕNNELIKE SURNUTE AED

“ÜKS PÕNEV JA ÕUDNE PÕGENEMISE VORM ON SEE, KUI INIMENE PÕGENEB OMA PÄHE JA JÄÄB SINNA KINNI.”

“Õnnelike surnute aed” on pilk inimese hõprasse, aga visasse olemusse. Kuhu viib kontaktikaotus, kuidas seda taasleida? Kui kindlustunne hajub, kuidas see tagasi võtta?

Kas mina mõjutan teisi või teised mõjutavad mind? Kas maailm on minu nägu või olen mina maailma nägu? Kas ma näen asju enda künkal või seab ümbritsev mind sinna künkale? Kas mina olen sina ja sina mina? Kas kõik on sümbioos? Kas sa mõjutad mind ka siis, kui me ei viibi samas ruumis, samas ajas, samas minevikus, olukorras, suhtes, samal meediumil?

Lavastus koosneb kahest eraldiseisvast struktuurist. Üks avab ennast kinalinal ja teine toimub laval. Kaks struktuuri täiendavad teineteist, uurides, kuidas kino ja teater koos toimivad. Kuidas üks teist mõjutab, muudab.

Kui olen ennast ära kaotanud, kuidas ma end taasavastan?

“Vahel, jalutades tänaval, tunnen tungi teha üks spurt. Mitte sest ma PEAN, vaid sest ma SAAN. Tahan joosta kiiresti, nagu mu elu oleneks sellest. Ja kui lihastesse lööb esimene surin, ma aeglustan, tõmban taie söömu ähku, mingi klomp oleks nagu kurgust kätunud.”

“Kui muru on jälle roheline, aga seda pole veel raatsitud niita.”

“Tänaval segunesid üks päev viimase kaminatule lõhn ja esimene grillimise lõhn.”

“Kui valusalt võib rinnus pitsitada mingeid emotsioone kogedes, see on flust!”

“Rõnk. Ta kraaks äratab alati ellu. Mu ema ütles, et saadab nende kaudu tervitusi.”

“Kui sõber suudab sind näha rohkem kui sa ise, ja ütles seda, näitab sulle sind.”

“Postkaart sõbralt, kes on käinud reisil, on end peitnud postkasti reklaamlehtede vahele.”

“Vahel läsen möödakäändides oma käel tänavale ulatuvatest pöösaokstest üle libiseda. Ma kõnnin mööda fannidest, kes on oma käed välja sirutanud, et mulle plaksu anda.”

“See paneb mind muigama ja raputab reaalsusse, kui ma tänaval komistan. Hm, nii armas ja totu, komistad siin üksinda.”

“Kuldan, mida inimesed minu ümber räägivad. Üks päev kuulim sinna poisist oma vanemale ütlemas: “Issand, kui teradaks see päev läks!“. See teeb mulle siiani palju rõõmu.”

“Mõnikord kõnnin tänaval pea maos, tõstan pilgu, et kontrollida, et auto alla ei jääks. Näen majaseina. Tävaliselt kollast või sinist, värvikamat. Päikesekiired lipsavad tänavate vahelt läbi täpselt nii, et mõni suur piu heidaks varju mu ees olevale majaseinale. Edasi kõnnin pea püsti.”

LAVAL Janek Vadi
EKRAANIL Mari Abel, Erki Laur, Eva Maria Aru, Elina Soosaar, Kirill Havanski, Maria Paiste, Tom Rüütel
LAVASTAJA Oskar Viirand
DRAMATURG Madleen Maria Kirja
PRODUKTSENT Merili Tambu
TEHNIINE PRODUKTSENT Sandra Stella Eilaste
VIDEOKUJUNDAJA Deili Post
OPERAATOR Jaagup Maidla
OPERAATORI I. ASSISTENT Sten Hendrik Killak
REŽISSÖÖRI I. ASSISTENT Robin Täpp
HELILOOJA Jaan Erik Priks
HELIKUJUNDAJA Kaur Hannes Käämbre
VARVIMÄÄRAJA Robin Õige
KUNSTNIKUD Anna Maria Praks, Paula Aarnis, Triin Rahuoja
KOSTÜÜMIKUNSTNIK Triin Rahuoja
GRIMMIKUNSTNIK Ronja Marie Tepp
GRIMMEERJA Gretten Vaga
FILMI VALGUSKUJUNDAJAD Joosep Kurm, Kris Kervin Mölder
LAVALINE VALGUSKUJUNDAJA Mairon Tavetsik
FLAKATIKUNSTNIK Maria Helena Seppik
FOTOGRAAF Jürgen Joost

SUURED TÄNUD VESTLUSTE EEST

Jan Kaus, Jan Teevet, Kai Valma, Jenss Lootus, Ave Palm, Emma Lumi, Doris Kareva, Johannes Peetsalu, Ruslan Stepanov, Ott Pastarus, Roos Lisette Parmas, Jürgen Rooste, Roomet Jakopi

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Oskar Viirand

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Multimeedialisuse ja intermeedialisuse määramine lavastuses “Õnnelike surnute aed””, mille juhendaja on Lennart Peep, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Oskar Viirand

12.05.2025